

A FÖLDALATTI BOSZNIA

Irta: Nator Vladimir

Van egy történet, melynek külön helyet szentelek ebben a könyvben.

Magam sem tudom, hogy valóban átéltem-e, vagy pedig csak álmodtam; a történetek elmondásának tiszta vizét nem akartam zavarossá tenni valami ködös keverék által, amely túl fantasztikusnak tűnhetne.

Közlöm tehát itt, külön, mint elbeszélést, jöllehet a lényegében talán — nem pusztán mese.

I.

Akkor történt, amikor — részben még fagyos hegyeken és szorosokon át hosszú és csaknem szakadatlan, leginkább éjszakai lovaglás és gyakorlás után — Dracse faluban hirtelen elaléltam.

Az ellenséges repülőgépek továbbra is üldöztek bennünket s utasítást kaptunk, hogy napközben, szétszéledve, rejtőzzünk el valahol. Én ismét egy malomba kerültem, meredek hegy aljában, szorosban, patak mentén. Kicsiny és barátságatlan, piszkos malom volt; a molnár megengedte, hogy a lovak is benn várjanak az őrlésre, s nem tudta az ember, hogy ez malom-e az istállóban, vagy istállója malomban. Kint fújt a szél, amelytől őrizkednem kellett. Deszkán feküdtem és éreztem, hogy emelkedik a lázam. Néha elszundikáltam, s nyomban rövid, nagyon bizarr és groteszk álmok kerülgettek.

Csakhamar teljesen elaléltam. Zsika legényt a főparancsnokhoz küldöm; segítséget kérek.

S jön is a segítség. Egy doktornő és négy legény hordággal. 39 fokos láz. Azonnal felvisznek a faluba, adnak külön lakást, egy partizánlány fog főzni nekem diétás kosztot. Mindezt hallom és érzem, habár ismét elnyom az álom, szédülök.

Visznek.

De nekem úgy tűnik, hogy mind a négy hordár egyre nő, hogy én is folyton emelkedek felfelé, a magas fák csupaszb ágaihoz.

— Lejjebb! Leesek.

Nem hallgatnak rám.

Kiáltok és . . . felébredek. Körülnézek. Minden rendben van. A legények nem óriások. A doktornő és Zsika mögöttünk haladnak.

A falu közelében azonban még rosszabbá vált az állapotom.

A doktornő és a legény eltűnt; a négy óriás, kiknek szőrös mellét alig takarja el a medvébőr, nem a faluba visznek, hanem a sziklák felé, amelyek fent a hegy csúcsán magas várfallal és bástyákkal ellátott erődítményekhez hasonló kastélyt alkotnak.

— Álljatok meg! Hová? Hol vagyunk?

Nem állnak meg, nem felelnek; kilométernél hosszabb minden lépésük.

Áthat a félelem, hideg verejték üt ki rajtam, midőn végül sikerül kiáltást fakasztanom a gégémből; úgy érzem, mintha újból ébrednék, s megszabadulok a nyomástól, ismét magamhoz térek.

II.

Jobban éreztem magam, de egy új csoda szállt meg.

Eltűntek az óriáslegények és a hordágyak.

Egy barlang nyílása előtt állok. A nyílás előtt virágzó fa áll, a fa alatt forrás, a forrás mellett kőpad, a padon pedig hosszú bozontos szakállú öregember sütkérezik a napou, — minden akár a mesében.

Az öreg néz és mosolyog.

— Isten hozott Vladimír öcsém!

A szavaknál is jobban hat rám hangjának csengése: erő, öröm és jószág lakozik benne.

Felvidultam, megnyugodtam.

Eszembe jut az, amit valami kárhozott és bolyongó mesélt magáról már nagyon régen az egyik legrégebb horvát könyvben. Elment a hegyek közé és egy barlangbejárat előtt egy vén varázslónőre bukkant, az bevezette a barlangba és megszabadította a gonosztól.

— Nem gondoltam, hogy találkozom veled, Varázsló! — mondtam az öregnek.

— Igen. De kerestél, anélkül, hogy tudtad volna. Azok közül való vagyok, akik bárhová induljanak nem hagyják magukat félre vezetni a tárgytól és a tájtól, hanem az illető vidék Szellemét keresik. Tudod, hogy mindenütt van egy közülünk.

— Nekem most szükségem van Varázslóra. Öreg vagyok és beteg. Elaléltam.

— Nem szedek füvet, nem fakasztok bűvös forrásokat, nem jósolok és nem szüntetem meg a babonákat. Te pedig fiatal és egészséges vagy.

Mellette valóban fiatalabbnak éreztem magam. A legmélyebb évszázados öregség ráncai vésődtek az arcába. Kiapadhatatlan egészsége forrásából mintha az én ereimben is keringett volna egy csepp és engedte, hogy ismét elaléljak, kiegyenesítette a gerincemet, megszilárdította a térdemet.

— Mióta vagy? — kérdeztem tőle.

— Ősidők óta. Lehet, hogy a világ kezdete óta. Emlékszem a görög, az illyr, a bogumil, a török és az osztrák időkre.

— S ki vagy?

— Az, aki maradandó. Ha felismersz, magadtól is igazi neven fogsz szólítani.

— Hogyan ismerjelek meg? Miről?

Az öreg felkelt, a barlang nyílása felé fordult s így szólt:

— Jöjj!

III.

Atléptük a küszöböt, elhaladtunk a magas nyílás íve alatt, sötét térbe léptünk.

Hallgatás. Mély, nehéz.

Valamit mégis látok, mert az előttem haladó titokzatos öregember testéből fény árad, amely glóriát alkot a feje körül, beszegi egész alakját, időnként olyan erősen, hogy szelvében-hosszában megvilágítja némileg a süket sivatagot.

Most látom, hol vagyunk. Hatalmas temetőn haladunk át: eleinte földhantok, utána kőrakások, aztán bevéselt jelekkel ellátott táblák, oszlopok turbánnal a felső végükön, kereszték és márványok aranyozott betűkkel. Mindez pedig rothadt, szétdőlt, felforgatott. Látszanak a porladó koponyák, királyi koronák és jogarok, nemesi címerek, rendjelek és érmekek, buzogányok, török, pisztolyok és revolverek, kardok és szuronyok, minden szétdobálva, rozsdás, poros.

— Bosznia történelme! — kiáltok fel. — Dicsőséges . . .

— Nagyon ritkán; nyomorúságos és túlsűrűn, szakít félbe az öreg.

Azt vártam, hogy a sírokból fel fognak emelkedni a királyok és hősök, akikről annyit hallottam és olvastam; azt reméltem, hogy

némelyiket fel is ismerem, s — mint Dante a Poklában — elsőnek fogok szólni a mult árnyaihoz, vagy felelni kérdéseikre.

Nem lett belőle semmi.

Sötétség és hallgatás.

A kívánság nem akart alábbhagyni. Hívni kezdtem:

— Kulin bán! Tvrtko király! Kállay Benjámín! Szpáhó!

Szavaimat visszhang nélkül nyelte el az üres tér; senki nem felelt: a kísértetek nem mutatkoztak.

IV.

Lassan jártunk, azonban — az álom lépéseivel — nagy téren haladtunk át.

Csodálatos vidékre értünk. Egész hegység áll benne, erdőkkel, patakokkal, melyek a folyó felé folynak le a szorosba. Felülről, a boltozat résein át fény szűrődik be, ez az óriás boltozat pedig héja annak a kő- és földdarabnak, amelyen át ezen a télen lovagoltam és bukdácsoltam a partizánokkal. Hegy a hegyben. Ezért hasonlítanak a bosznai és hercegovinai hegységek hatalmas, elragadó, fenséges sátorokra.

Van mit látnom.

A földalatti hegyet tündérek és hajduk lakják. A tündérek források mellett ülnek, vagy röpködnek egyik fától a másikig; a hajduk gyűlést tartanak, aztán csakhamar szétszélednek, lesbe állnak, megtámadják valamelyik várat, vagy az úton haladó janicsárokat. Harcok. Üldözések.

Sok a mozgás, s mégis, alig hallani morajt, hangot. A tündérek éneke mint messzi, elfojtott zaj jut el hozzám; látod a pisztolyok füstjét, de nem hallsz lövöldözést; a lovak nyitogatják a szájukat és verik patájukkal a követ, nyerítésnek és lódobogásnak pedig nyoma sincs; a legények kiáltoznak, felkiáltásuk pedig száraz falevél susogására hasonlít. Az erdő is elnémult, megsárgult, megmerevedett a szél nélküli levegőben, valami komor szürkület változatlan világosságában.

Eszembe jutnak a bosnyák hajduk megénekelt tettei; úgy tűnik, hogy föl ismerem némelyiket közülük tarka, sújtással diszitett öltözetében, csillogó fegyverrel, büszke lovon.

Kiáltom a nevüket.

Ezek azonban nem élő emberek; kifakult kísértetek, nem halanak, hangjuk sincs, hogy felelhessenek.

Fáj a szívem, s így szólok:

— A mult, amely meghal. Mégis, fényes és hősi.

— Igen, feleli az öreg, fényes és hősi, azonban túlsűrűn kegyetlen, inkább állati, mint emberi, majdnem mindig bosszúálló, a jóban is öntudatlan, határozott cél nélküli. Nem volt ismeretes a határ a Jó és Rossz között. A Fehér és Fekete istenek közötti harcban sokáig néztem, mint hősöknek, hol az egyik, hol a másik oldalon. Ime, ma is . . .

Egyedül félbehagyta. Mintha túlkorán csúszott volna ki valami a száján.

— Te bizonyára az ősrégi boszniai bogumilek egyike vagy, mondottam neki erre.

Ő elhallgatott; elvitt tovább.

V.

Síkság folyóval, a szélén dombok, a háttérben hegyek. A gyümölcsösökben gyümölcs, a mezőkön gabona, a réten fű, a legelők tele jószággal; a folyómenti pocsolyákban és tócsákban nagy ma-

darak uszkálnak vagy ugrándoznak. Emberek jönnek ki a szétszórt házacskákból; aratnak, kaszálnak, szüretelnek és legeltetnek valami láthatatlan nap fényében.

— Hej, emberek, jószerencsét!

Nem felelnek, habár nem kísérteteknek tűnnek.

— Kié ez a mező?

— A földesúré — felelik.

— Kié ez a gyümölcs?

— Az uraságé.

— S kié a jószág?

— A kolostoré.

— Kié a baromfi?

— A grófé.

— A széna?

— A kereskedőé.

— Hát mi a tiétek, dolgozók?

— Semmi.

Az öregre nézek, s az arca keménnyé válik, bánattal vegyülve; mintha azt mondaná:

— Igen, így van.

— S hogy élnek ezek az emberek?

— Magad is látni fogod, — feleli.

Az öreg mélyen belélegzett, majd kiedegte magából a lélegzetet.

Eleinte lassan, alig mozgó arccal lélegzett. Mintha eddig láthatatlan fátylak lebbenve emelkednének az emberekről és a tárgyakról, ettől a lélegzéstől. Az emberek mintha megszükültek volna a kintől megsárgultak volna az epétől. Lappang bennük a féken tartott elkeseredés, forr a visszafojtott harag. Soványak, görnyedtek, mintha akkor is nyomná őket a teher, amikor nem hordják; hajadonfővel, mezítláb, rongyokba öltözve járnak.

Az öreg szájából szél kezdett fújni, melytől hullámozott a gabona, himbálóztak az ágak. Nemsokára olyan erő tört ki belőle, hogy a szélvész porfelhőkbe burkolta az országutat; letépett falevelek lebegtek az erdő fölött, a lejtőn imbolyogni kezdtek a kövek és legurultak a szorosba; az emberek és az állatok menekülni kezdtek az ólak és a házak felé.

— Ne tedd! — kiáltottam az öregnek.

Nem hallgatott rám. Most a lakásokba fújt. Levegőbe repült a szalma és a zsindey a háztetőkről és nem messze szétszóródott; imbolyogtak és omladoztak a falak.

— Hagyd abba! Kár!

— Nem kár! — feleli. — Mindjárt meglátod.

S én láttam.

Valamennyi házban a legnagyobb szenny uralkodott; por, korom, szemét; az udvar teli sárral; az ólak bűdösek.

— Fújj! Fújj! — kiabáltam most. Kiszellőzni! Kitisztítani! Fújj a lakásaikba, a testükbe, a lelkükbe!

Telitorokkal kiáltoztam, porrengetegben, kiszáradt ürülék és megpenészedett rothadtság között állva, utálatos büzzel teli orral, fájdalmas görcsben lévő tüdővel; s amidőn ez a felhő megritkult és eloszlott, már egy másik vidéken voltam az öreggel.

VI.

Csodálkozva megálltam.

Négy hosszú folyosó kereszteződésénél vagyok. A sziklák függőlegesek, de székesegyházhoz hasonló mélyedések szelik át; ke-

mény, síma padlóján vályuk, amelyekben víz folyik; a boltozat magas, mindenfelé fénylik valami vöröses, foszforos és aranyos csillogással.

A legnemesebb fémek találhatók itt egy rakáson és mindegyik a saját színével szól. Rezgő fényt árasztanak az aranszemecskék és lapocskák, virágzó rózsaként vöröslenek a rézgöröngyök, a vas mintha éles sötétvörös árnyalatokat sugározna, a barna szén belefönja ebbe a fémösszhangba mély sötétségét. S ez a gyülekezet mintha így énekelne:

— Itt vagyunk. Szeretnők, ha tépnének, szétdarabolnának, szétzúznának bennünket; kohókban akarunk elégni; s csillogni a tűzhelyeken, fényleni a napon, a lányok nyakában, a menyasszonyok és menyecske ujján. Gyertek! Várunk benneteket.

Senki sem jön.

Az erő és az öröm az emberek számára el van temetve a földben; rajta gyengeség, komorság és szenny uralkodik.

Hatalmas kínes hever a nyomor és a szegénység lába alatt.

Úgy érzem magam, mintha gyönyörű börtöneit vagy sírjait járnám valaminek, ami élet után vágyódik.

VII.

Milyen lény az én vezetőm.

Ez már nem egy öregember.

Szakálla megsötétedett, szeme fényleni kezdett, végtagjai keményebbé, fűrgebbe váltak. Vannak pillanatok, amikor úgy tűnik nekem, hogy alig látható szárnyakkal csapokd. Nekem most rohanom, csaknem szállnom kell utána, s ez nem esik nehezemre.

Még hány barlangot, szorost és földalatti termet jártunk meg közben? Ágak susogását, víz csobogását, emberek és állatok hangját hallani.

Reng és inog alattunk a talaj, a sötét szakadékokból lángnyelvek csapnak fel, füst emelkedik. Harcosok kiáltozása, puskák ropogása, ágyúk dörgése hallik.

Kitört a háború.

Két retienetes óriás, farkas- és kutyafejű felfegyverzett emberek kíséretében betört az alvilágba, hogy felgyújtsa a házakat, leölje az asszonyokat, öregeket és gyermekeket, hogy learassa a gabonát, leszedje a gyümölcsöt és a szőlőt, betörjön az ércék birodalmába, elhajtja a jószágot. Nagy a haragjuk és az éhségük. Tőrrel vágznak, lánccal kötöznek, lábbal taposnak. Az eddig hideg és mozdulatlan talaj azonban rengeni kezdett; csaknem izzik a forróságtól; göresösödik és eddig még nem látott harcosokat lövel ki magából. Fiatalok, Boeskor van a lábukon, vörös csillag a homlokukon.

A harc kemény, tele mozgással, vereséggel és győzelemmel. S a kicsinyek győzedelmeskedtek. Az öreg megfiatalodott, szárnyai megnőttek és csapkodni kezdenek. Szelet árasztanak, amely hajtja a kis harcosokat, mint az északi szél a száraz falevelet; felkapja és az óriásokra, a farkasokra és a kutyákra dobja őket: bőrthasító, esonttörő nehéz kővé változtatja mindegyiküket. A föld pedig új harcosokat okád magából, egyre többet, egyre nagyobbakat, erősebbeket és támadóbbakat.

A csatát megnyerték. A kisebbek húzzák az óriások hulláit, a döglött farkasokat és kutyákat; mint harcosok jönnek ki, mint munkások térnek vissza, az „öreg” pedig vezeti őket, bányászszerszámmal a kezében.

Nemsokára feléled az egész alvilág.

Gereblyék káparása. Kapák és lapátok csörgése. Kalapácsok kalapálása.

A barlang boltozata meghasad; a talaj felemelkedett; a nap behatolt.

Új élet és új munka forr és virágzik.

Eltűnt a múlt minden kísértete, minden árnya.

Az alvilágban minden kiegyenlítődött; az emberek hasonlítani akartak egymásra, mint hangya a hangyára; egyforma akarattal dolgoznak, ugyanazt az ételt eszik, egyazon napon melegszenek. Az új nap pedig mindent elárasztott! Megrepedt és szétszóródott a hegyek kérge: az alvilág a felszínre hatolt, magasra emelkedett, még fenségesebb hegyeket, még üdébb szorosokat alkotott, amelyekben tiszta folyók tolnak, melyek nem választanak el, hanem összekötnek gázlókkal, hajókkal és hidakkal.

Mindenünnen a bajtársiasság, az együttes munka és egymás megsegítése árad.

Béke uralkodik az emberek és a tárgyak között.

— Elhoztál a végéig, az utolsó határig, mondom az „Öregnek“.

— Nem; — feleli ő. Kővess!

VIII

Hová vezet?

Az igazi Boszniát felfedezték, a jelen határát átléptük.

A héj lepattogzott; napfényen van a mag; zöldbe öltözött a kéklő ég alatt; a tüskés bokrok látká váltak melyek itt virágzanak, ott gyümölcsöt hoznak. Örökké tavasz van. Eltűntek a városok, a falvak, a szétszórta kunyhók és pajták; nem látsz egyebet, mint satrákat a jöszággal teli tegelőkön, a tolyó mentén, ahol gyerekek hancúroznak, asszonyok mosnak, férfiak halásznak. Szövetkezetek ezek: az emberek önként társulnak és elválnak egyik vidékről a másikra költoznek, egyedül szívük óhaját, elhez vagy ahhoz való hajlamukat követve. S a munka urai ők; csak annyit kínlódnak, amennyi létfenntartásukhoz szükséges. Mindentől és mindenkitől való függetlenség, egyedül a természettel való kapcsolat. A test és a lélek tisztasága. Az állatokhoz való viszony is mássá lett: annyit adsz, annyit kapsz is.

— Milyen világ ez? — kérdem az „Öreget“.

— Az Utópia Világa — feleli.

— Megvalósíthatatlan álom.

— Minden, amit álmodni lehet, meg is valósítható. Az álom a tett előfutárja. Nem a semmiből és nem a semmiért jön létre.

— De az ember . . .

— Nem rosszabb az állatnál. Nyitva áll előtte minden út a Jóhoz. Csupán egy hiányzik neki: hit önmagában, bizalom saját erejében. A Félelem áldozata.

— Milyen félelem?

— A mérhetetlen és fenséges Természet érthetetlen erőitől való ősrégi félelemé.

— S hogyan keletkezett, mikor szűnik meg ez a félelem?

— Akkor keletkezett, amidőn az ember kezdett magára maradni, kiszakadni a Természet öléből, abban az ostoba hitben, hogy majd uralmába veszi, hogy hatalmába keríti összes roppant erőit; s el fog tűnni akkor, ha majd az ember ismét megadja magát ezeknek az erőknek s hagyni fogja, hogy azok hassanak őrá, rejtve, gyengéden, erőszak nélkül, olyan mértékben és oly módon, ahogy azt egyedül a Természet tudja.

— Lemondás! Visszatérés! Belemerülés a messzi multba!

— Semmiben sincs Visszatérés a Multba. Az csak látszólagos. Mi és ki tudja, hogy örök mozgásában csak előre halad, hogy nem mehet ismét visszafelé. A mult nem vár ránk, hogy visszatérjünk hozzá; ami jó és életrevaló volt benne, az velünk menetel előre, szakadatlanul gazdagodik és új váratlan csodákat teremt.

— Igen. De úgyszólván mindig harc és szenvedés árán. S akkor?

— Bátran vállalni a harcot. Megáldani a szenvedést!

Igy kiáltott s én ebben a pillanatban láttam őt utolsó változatában.

Ragyogott a fiatalágtól. Erős, jó, szép volt.

S én felkiáltottam:

— Most tudom, ki vagy. Te vagy e föld Génusza!

Mivel nőtt, csapkodva egyre nagyobb szárnyaival, kinyújtottam felé a kezem, szerettem volna elérni.

Valaki azonban megfogta a kezem, felébresztett.

Egy szobáskában, valami fekhelyen találtam magam.

Élőttem állt a zászlóaljunk orvosnöje; az ütőeremet tapogatta, mosolyogva nézett rám és így szól:

— No, Názor bajtárs, hogy vagy?

Ezt feleltem:

— Mint az az ember, aki megjárta a Poklot és a Tisztítótűzet, s megállították a Mennycsászár kapujában.

Krusevó a Piván,

1943. IV. 10.

Gvozden András fordítása

KUBIKUSOK A PANCSEVŐI RÉTEN

Irta: Kálmán Tamás

Régi képek. Amikor még rabszolgák, nyögtek a pancsevői réten. És nem tudtak rótuk. Senki sem tudta mit művelnek. Micsoda föld-darabot adtak a népnek. Megművelhető földet. Csak a »Batignol«¹⁾ urai, akik a milliókat zsebrevágták. Én is ott voltam akkor. Akkor nem volt földem. Most van.

Fogás!

Végig harsog az istállóálláson a kiáltás. Fogás!

Itt-ott már zörögnek a kordék a fagyton. Egyes kordésgazdák, kóránkelők vagy a munkások, a rakodók is úgy akariák, hogy hosszabb legyen a nap, több legyen a kubik méréskor. Több a pénz, több marad meg belőle. Mert a pénzt, a pénzt haza kell küldeni, várja otthon az aszszony, meg a gyerekek a topolyai Linda-faluban és a zentai Kertekben. De maradjon is, mert itt van a kantin, a kantinba is kell valamennyi és vasárnaponként ha bemennek vásárolni Pancsevőra, vagy át Beográdba, hát ott is meg kell mutatni, hadd tudják, ha földbevájt kunyhóban is lakik, ki az a bácskai kubikos.

Fogás! Emberek! Fogás! — kiáltja Számadó Mihály, a kordésgazda. Már a Bognár Péter kordéi nyikorognak. Dübörög a föld Bognár lovai-

1) »Batignol« francia építészeti vállalet.